

Oponentský posudok na habilitačnú prácu JUDr. Tomáša Mészárosa, PhD.
Persona – O pojme a koncepte osoby v práve

Doktor Mészáros si za tému habilitačnej práce zvolil osobu v práve. Ide o problematiku zásadného i keď neraz skrytého významu pre každý právny poriadok, lebo patrí ku jeho hodnotovým a teoretickým základom, ktoré sa zdajú samozrejmými dovtedy, kým sa nevyslovia. Téma osoby v práve umožňuje rôzne prístupy a spracovania. Habilitant síce zahrnul do monografie vhodné historické a filozofické časti, ale jasnou misiou textu je sprostredkovanie posolstva: Osoba bola dlhodobo právno-technickým funkčným bodom pripísania (práv, povinností, zodpovednosti) a pokladala sa za implicitnú samozrejmosť. Technologické napredovanie (biotechnológie, umelá inteligencia) priznanie ochrany nieľudským entitám, hlavne zvieratám však spolu s absolútnym uznaním ľudskej dôstojnosti naskoľujú potrebu ontologického ukotvenia osoby v práve. Túto úlohu aktualizuje prebiehajúca rekodifikácia súkromného práva.

Formálna stránka plne vyhovuje štandardom kvalifikačných prác tohto stupňa. Ide o publikovanú monografiu a originálnu vedeckú prácu v oboch významoch tohto tvrdenia. Prvý preukazuje protokol o kontrole originality, podľa ktorého je najvyššia hodnota podobnosti s inou prácou 0,29%, teda zanedbateľná. Druhý spočíva v tematickej a myšlienkovej pôvodnosti diela.

Autor profesionálne pracuje s literárnymi prameňmi. Ich počet je viac ako dostatočný a výber vhodný. Samozrejme vždy možno nájsť ďalšie diela, ktorých využitie by bolo prospelo pri spracovaní témy.

Habilitačná práca je vhodne členená. Jej jazyk je jednoduchý a obsažný, čo z nej robí miestami náročné čítanie. Autorove argumentačné línie sú jasne sledovateľné, ale, ako je to pri právno-teoretických a právno-filozofických témach obvyklé, nie sú ani jediné možné, ani nesporné.

Silné a slabé stránky monografie sa prejavujú pri zamyslení nad jej jednotlivými časťami. Samostatné spomenutie si zaslúži už stručný Predhovor začínajúci pripomenutím Frankenstein ako človekom vytvorenej neľudskej entity domáhajúcej sa uznania a naskoľujúcej otázku koho a čo nazývame osobou. Naznačuje tak myšlienkovú cestu od definovania človeka k ochrane jeho hodnoty a späť, kde však už stoja rôzne entity. Obsah knihy upozorňuje na jej výberovú filozofickú ukotvenosť. Možno dodať, že habilitantov výber je prijateľný. Úvod posúva tému osoby v práve do roviny otázky : Koho právo považuje za hodného uznania: ochrany a rešpektu.

Krátky text o metodológii si zaslúži kladné hodnotenie, lebo autor neupadol do bezvýznamného vymenovania „metód“ údajne využitých v práci, ale preukázal, že vie čo a ako robí. Žiaľ sa nevyhol sem nepatriacim obsahovým tézám o tom, pre koho právo existuje a aké hodnotové základy podmieňujú jeho legitimitu.

V rubrike Výskumná otázka je asi významnejšia ako samotná „otázka“ formulácia „... osoby ako niekoho, kto má hodnotu predchádzajúcu (apriórne) právnomu uznaniu“, lebo táto vyjadruje jadro habilitantovho chápania persony.

1.kapitola Geneológia pojmu osoby, rekapitulácie, reminiscencie a historické reflexie nie je dejinami práva a právneho myslenia zo zorného uhla chápania osoby, ale mozaikou jej rôznych historických koncepcií, ktoré asi spája téza, že osoba nebola (a prevažne dodnes nie je) v práve ontologickou kategóriou, ale funkčným bodom pripísania a meniacim sa konštruktom. Výklad sa opiera o veľké mená z dejín filozofie (Hobbes, Locke, Kant, Husserl), ktorých dielam autor rozumie a premieta ich do vývoja chápania osoby. Už v tejto kapitole sa prejavuje neskoršie rozvinutý prístup využívania diel významných filozofov ako stavebných kameňov vlastnej autorovej vývojovej línie a neskoršie koncepcie osoby v práve. Kapitola je dobrým textom spájajúcim dejiny, teóriu práva, filozofiu a jazykovedu do vlastného chápania persony.

2. kapitola Osoba v právnej teórii, pozitívnom práve a právnej praxi vychádza z tézy, že ontologická podstata človeka ostala v tieni normatívneho (funkčne založeného) pojmu osoby a zavádza pojem ontologická neutralizácia osoby pre jej chápanie ako normatívne konštruovaného bodu pripísania, ktoré sa však podľa jeho argumentmi podloženého názoru dostáva do rozporu s bezpodmienečnou ľudskou dôstojnosťou.

Stručné prerozprávanie niekoľkých rozhodnutí najvyššieho a ústavného súdu zo zorného uhla konceptu osoby vyúsťuje do opakovania teoretických názorov z predchádzajúceho textu a pokusu o ich dovedenie do podoby aplikačného problému pripomínajúceho Böckenfordeho dictum. Právo abstrahuje od ontologickej podstaty osoby, aby v pluralitnej spoločnosti mohlo zachovať svetonázorovú neutralitu, ale zároveň musí niečo z antológie osoby aspoň implicitne predpokladať, i keď to vedome prehliada. Prejavuje s to hlavne v hodnotovo silných ťažkých prípadoch (e.g. status embrya, asistovaná sebvražda).

Habilitant sa snaží doviesť tézu o ontologickej neutralizácii osoby až do každodennej normatívnej praxe. Už tu však možno pripomenúť, že téza o napätí medzi ontologickým rozmerom človeka a jeho normatívnou abstrakciou, či skôr normatívnym opomenutím je

správna, ale aj cielené prehliadanie iných ako normatívne určených prvkov situácie a stránok človeka predstavuje rešpektovanie tých ostatných práve nezasahovaním.

3. kapitola Kritika moderného pojmu osoby v práve približuje limity pojmu persona v práve pomocou myšlienok troch „ne-právnych“ filozofov. Ide o nie úplne obvyklý, ale vhodný postup budovania vlastnej habilitantovej koncepcie. R. Spaemanna, podľa ktorého je pojem osoby predpokladom a nie produktom práva i morálky. E. Levinasa (aj M. Bubera), podľa ktorého človek prekonáva svoju uzavretosť až pred požiadavkou toho druhého a A. MacIntyre , ktorý pripomína telesnosť, odkázanosť, zraniteľnosť a závislosť človeka. Prerozprávaním trojice filozofických koncepcií človeka zo zorného uhla osoby v práve habilitant dochádza ku vlastnému názoru a výzve pre rekodifikáciu súkromného práva: zachovať autonómiu vôle, no zároveň explicitne reflektovať, že osoba v práve je telesnou, zraniteľnou a vzťahovou bytosťou (s. 68). Eklektičnosť spočívajúca v pokuse o syntézu koncepcií filozofov patriacich ku rôznym prúdom prekvapivo nepôsobí rušivo.

4. kapitola Ontologický obrat v práve v ére posthumanizmu začína úvahou zhrnutelňnou do vety: Kým človek nemohol pomocou genetiky, biotechnológie a neurovedy zasiahnuť do seba samého a AI nekonkurovala jeho inteligencii, tak stačilo ak právo ignorovalo ontologickú povahu človeka formálnou koncepciou osoby, ale po uvedených zmenách umožňujúcich aj vytvorenie (zdravotne, inteligenčne) rôznych ľudí by právo malo predpokladať, čo robí človeka človekom (s. 71). Veľa naznačuje názov rubriky 4.1 Od Frankensteina k umelej inteligencii hranice človeka a ontologický obrat v práve, ktorá pripomína „znesamozrejmienie“ samotných fyzických hraníc človeka (implantáty, etc.) aj rozvoj rozhodovania AI významného pre ľudí aj priznávanie subjektivity neživým entitám (e.g. rieky) Tu už prestáva byť samozrejmý adresát práva (s. 78).

Autor tu využíva myšlienky F. Fukuyamu Možnosti „vedeckej“ diferenciácie ľudí a manipulácie s nimi narúšajú prirodzenú relatívnu rovnosť i autonómiu čím ohrozujú ľudskú dôstojnosť, práva aj autonómiu z čoho údajne vyplýva potreba hľadania jadra ľudskej dôstojnosti aj právnej regulácie zásahov do nej.

Habilitant sformuloval obsažné a výstižné názvy rubriík, čo platí zvlášť pre rubriku 4.3 Nevyhnutnosť ontologického obratu v práve: medzi normatívnou abstrakciou a ľudskou dôstojnosťou. Jej hlavná téza „... dôstojnosť predpokladá ontologickú jedinečnosť osoby“ (s. 82) je však diskutabilná. Dôstojnosť skutočne vyrastá z určitej (akej) ontologickej vlastnosti, ale nie z jedinečnosti. Má ju každá entita s týmto súborom vlastností.

5. kapitola Ontologický obrat v práve? Syntéza pojmu osoby a jeho význam pre rekodifikáciu súkromného práva predstavuje obsahové jadro práce doplnené o pokus aktualizácie spojením s končiacou rekodifikáciou súkromného práva na Slovensku. Podľa autora ontologicky ukotvená osoba predchádza svoje právne zakotvenie, ktoré však ostáva funkcionálne potrebné ako „bod pripísania“. Právo ju však nevytvára, ale implicitne predpokladá. Habilitant sa zo zorného uhla svojej právno-filozofickej koncepcie osoby zmieňuje o viacerých inštitútoch a ustanoveniach návrhu občianskeho zákonníka. Pri formulácii stanovísk je tu veľmi opatrný. Odporúča celkové ontologické prehĺbenie súkromného práva. V rubrike 5.3 spomína témy a miesta, ktorých sa podľa jeho mienky dotýka to, čo nazýva ontologický obrat v práve a argumentuje v jeho prospech myšlienkami a tézami i formuláciami z predchádzajúcich kapitol.

Snaha doviesť vlastnú koncepciu ontologického ukotvenia osoby do blízkosti právotvornej praxe je slabšou stránkou práce. Nastoľuje zároveň otázku, či právo vôbec a súkromné právo zvlášť, skutočne potrebujú ontologickú koncepciu osoby a či pre nich nie je vhodnejšie praticistické spojenie osoby ako bodu pričítania práv, povinností, čiže adresáta práva s rešpektom ku ľudskej dôstojnosti a s ňou súvisiacimi ľudskými právami. Človeka môže právo rešpektovať aj tak, že sa v súlade s Knappovou formuláciou vyhýba pojmu človek a chráni ho zvláštnym spojením právnej subjektivity a objektu ochrany, Pokus o ontologické uchopenie človeka by možno siahla za hranice možností práva. Habilitant je asi inej mienky a túto doviedol do úrovne vlastnej koncepcie.

Posledná 6. kapitola nesie názov Človečina. Ide o svojské vyústenie a zhrnutie habilitantovej myšlienkovvej cesty. Ontologický obrat podľa jeho mienky spočíva asi v uznaní človeka v práve a mal by zabrániť jeho odcudzeniu. Sústreďenie sa na pojem osoby rozumne vyplýva z uvedeného zámeru.

Ostáva však otázka, či by nebolo vhodnejšie ponechať osobu v práve ako normatívne vytvorený až „technický“ pojem a bod pričítania a reálneho človeka ponechať v ochrannom tieni práva bez pokusu o jeho ontologické uchopenie v práve. AI a ostatné témy spochybňujúce fyzické i intelektuálne hranice človeka riešiť pragmaticky a vždy len predbežne, lebo nevieme čo prinesie budúcnosť. Ak by právo vychádzalo z nejakej ontologickej koncepcie človeka, napr. z tej ktorú dobre sformuloval habilitant, tak by jej implicitne dodalo mocensky garantovanú záväznosť, čo asi nie je v slobodne mysliacej a svetonázorovo pluralitnej spoločnosti želané.

Autor má iný názor a silne v jeho prospech argumentuje. Preukázal schopnosť ucelene spracovať rozsiahlu a náročnú problematiku. Sformuloval vlastné pôvodné teoretické názory a podoprel ich silnými argumentmi. Jeho vedecké dielo sa zakladá na presvedčení, že právo má človeka uznať a nielen vonkajškovo „i keď“ pri rešpektovaní jeho dôstojnosti a práv, regulovať.

Habilitant vytvoril pôvodné vedecké dielo posúvajúce uvažovanie o osobe v práve. Jeho práca prekračuje voľbou témy, jej spracovaním a hĺbkou vlastných názorov štandard kvalifikačných práv tohto druhu. Preto rád odporúčam, aby mu bol po jej úspešnej obhajobe a po splnení ostatných podmienok udelený vedecko-pedagogický titul docent.

V rámci diskusie by mal autor vysvetliť, či podľa jeho mienky odcudzenie práva nie je súčasťou (stránkou) uznania človeka ako entity predchádzajúcej právu, ktoré ono len vonkajškovo reguluje.

V Bratislave 22. mája 2026

JUDr. Eduard Bárány, DrSc.